

СТВОРЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ КАРНОГО РОЗШУКУ НА ХАРКІВЩИНІ
(1919-1930 рр.)

Складність обстановки в Україні, труднощі боротьби з кримінальною злочинністю, необхідність проведення заходів негласного характеру стали причиною того, що РНК УРСР своєю постановою від 15 квітня 1919 р. «Про організацію судово-карного розшуку», яка була опублікована як декрет 18 квітня, виділив із загальної міліції судово-карну міліцію і судово-карний розшук. Декретом засновувалися при контрольно-слідчому відділі Народного комісаріату юстиції секція судово-карного розшуку і відповідні секції судово-карного розшуку при контрольно-слідчих підвідділах губернських, повітових і міських виконкомів, а на місцях для проведення дізнань по кримінальних справах - органи судово-карної міліції, що знаходилися у веденні секцій судово-карного розшуку [1, ст.449].

Відповідно до цього декрету Народний комісаріат юстиції розробив, прийняв і ввів у дію 11 травня 1919 р. «Положення про органи карного розшуку і судово-карної міліції», яке стало правовою основою їхньої організації і діяльності. Згідно з цим Положенням карний розшук України був підвідомчий Народному комісаріату юстиції та у структурному відношенні складався із судово-карного розшуку і судово-карної міліції, які були допоміжним апаратом судово-слідчих установ і знаходилися в їхньому безпосередньому підпорядкуванні. Параграф 47 Положення закріплював, що судово-карна міліція була виконавчим органом, підпорядкованим карному розшуку. По його дорученню і вимозі вона проводила як окремі слідчі дії, так і дізнання по кримінальних справах. При необхідності інспектори карного розшуку і їхні помічники могли особисто робити потрібні розшукні дії.

Положення також регламентувало взаємовідносини між судово-карною і загальною міліцією. Одержуючи відомості про вчинення злочинів, робітники загальної міліції зобов'язані були негайно сповістити про це найближчий орган судово-карного розшуку або судово-карної міліції і вжити заходів, що стосувалися не тільки охорони місця події до прибуття їхніх представників, але і переслідування і затримки злочинця.

В органах карного розшуку і судово-карної міліції були посади завідувачів, начальників і інспекторів різноманітних підрозділів (центрального, губернського, міського, повітового, районного) судкаррозшуку, секретних агентів. При кожному повітовому і міському судкаррозшуку був резерв із міліціонерів, які постійно знаходилися в бойовій готовності і служили реальною силою при ліквідації нальотів грабіжників і інших злочинних діянь, несли охорону будинків суду, арештантських помешкань, виконували конвойні обов'язки. Слід зазначити, що при секціях карного розшуку були різноманітні спеціалісти, у тому числі й експерти, діяльність яких сприяла посиленню боротьби зі злочинністю.

У відмінності від загальної міліції всі співробітники карного розшуку і судово-карної міліції призначалися Народним комісаріатом юстиції і його місцевими органами [2, 3, с.17-18; 4, с.17].

30 січня 1920 р. Харківським губвиконкомом була видана постанова про організацію кримінально-пошукових столів, були призначені начальники цих підрозділів. А в лютому цього ж року карний розшук із Наркомюста перейшов у ведення НКВС і був об'єднаний із загальною міліцією.

3 квітня 1920 р. постановою РНК УРСР було введено в дію положення, яким при Головному управлінні міліції НКВС для загального керівництва, контролю і керування діяльністю кримінально-пошуковими установами був створений відділ карного розшуку (Центррозшук). При всіх губернських управліннях міліції й у повітових містах із населенням не менше 40 тисяч жителів для охорони революційного порядку негласним розслідуванням злочинів кримінального характеру засновувалися відділення карного розшуку [5, 6, с.101-109]. Губернське відділення карного розшуку для губернського міста було одночасно і міським. Відділенню карного розшуку при губернському управлінні радянської робочо-селянської міліції належало:

а) провадити боротьбу з бандитизмом, крадіжками, грабїжництвом і іншими злочинними явищами в губернському місті і його місцевостях;

б) здійснювати керівництво діяльністю карної пошукової справи в межах губернії, без виключення кримінально-пошукових столів, що знаходяться при тих управліннях повітової міліції, де немає спеціальних відділень карного розшуку;

в) видавати накази, давати відповідні вказівки і роз'яснити технічні питання розшуку;

г) здійснювати нагляд за діяльністю карного розшуку в межах губернії, а також проводити ревізії.

У червні 1920 р. начальником Харківського губернського розшуку був призначений Гаврііл Сіверс. Особливу увагу він приділяв зміцненню міліції надійними кадрами. З цією метою посилювався партійний прошарок у рядах міліції. У вересні 1920 р. серед 5189 співробітників міліції Харківської губернії було 702 комуніста і 121 кандидат у члени партії. Діючи у всіх повітах комосередки вживали заходів до поліпшення умов роботи і підвищенню оперативності в діяльності міліції, виявляли ініціативу, піклувалися про організацію шкіл для малограмотних міліціонерів, яких у той час було до 10% [7, с.23].

14 вересня 1920 р. РНК України видав наказ про утворення карного розшуку на правах відділу в загальній системі міліції. Сферою діяльності карного розшуку була боротьба зі злочинністю припиненням, попередженням і розслідуванням злочинів. У виконанні цього завдання карному розшуку допомагала загальна міліція. Подальше уточнення функцій і підлеглості розшуку було здійснено в 1921 р., коли РНК УРСР 12 вересня затвердив Положення про карний розшук. У документі так перераховуються його функції: розкриття скоєних злочинів, припинення спроб уникнути суду і слідства. Наказом НКВС УРСР карний

розшук вивели з міліції і підпорядкували безпосередньо Наркомату внутрішніх справ [8, с.26].

За пропозицією губернської наради 22 серпня 1921 р. наказом по міліції Харківської губернії затверджувалося, що в зв'язку з тим, що робота карного розшуку не мала твердої системи, а місця цілком не були зв'язані з губернським центром, необхідно було здійснити наступні заходи:

а) губернське відділення карного розшуку, як орган, що керує всією роботою карного розшуку на території губернії, залишався зі штатом, призначеним для керування. Міські райони, що знаходилися при відділенні, із метою досягнення найбільше продуктивної і правильної роботи переводилися у відповідні райони міської міліції.

б) переведені в райони наружної міліції районно-карні розшуки перейменовувалися в кримінально-пошукові столи.

в) кримінально-пошукові столи проводили операції по заявах, що надходили від потерпілих, з відомостей своєї агентури і по завданнях Губрозшука. Книжка ордерів видавалася винятково Губрозшуком, підписувалася начрайміліції і завстолом, засвідчувалася печаткою начрайміліції.

Заарештований утримувався під стражею при арештному помешканні району до закінчення проведення дізнання, після чого повинний був супроводжуватися обов'язково в Губрозшук. Речовинні докази передавалися на другий день арешту в Губрозшук із третім екземпляром протоколу про обшук. Жодна справа не могла бути відправлена по підсудності безпосередньо з району, обов'язково повинна була пройти через оперчастину Губрозшука. Загальне керівництво роботою районних кримінально-пошукових столів здійснював винятково Губрозшук.

У повітах, де були відділення або столи карного розшуку, розвивалася мережа будування районів за принципом і порядком, виробленим для міста. Операції в повітах провадилися по книгах ордерів, виданих із відділення, а не по загальних ордерах начальника районної міліції. Ордера підписувалися начальником районної міліції і завідуючим столу карного розшуку і засвідчувалися печаткою начрайміліції. Заарештовані і речовинні докази утримувалися при районах надалі до закінчення дізнання, після чого їх обов'язково відправляли в повітове відділення або стіл карного розшуку з усією справою [9].

31 серпня 1921 р. наказом по Харківській губернській міліції була оголошена інструкція про порядок підлеглості, звітності і відносин губернського начальника карного розшуку з губернським начальником міліції, а також Центрального управління карного розшуку Главміліції і повітових відділень карного розшуку, кримінально-пошуковими столами при повітових управліннях міліції. Вищим керівним органом усіма кримінально-пошуковими установами було Центральне управління карного розшуку Главміліції УРСР. Губернський начальник карного розшуку в адміністративно-стройовому і господарському відношенні підпорядковувався губернському начальнику міліції, одержуючи від останнього також і оперативні завдання. Технічна сторона виконання цих за-

вданий цілком покладалася на начальника карного розшуку. Всі розпорядження по проведенню кримінально-пошукової роботи в межах губернії віддавалися губернським начальником карного розшуку одноосібно, у межах повіту - повітовим начальником карного розшуку. Всі звіти губернського начальника карного розшуку направлялися в Укрцентррозшук Главміліції через губернського начальника міліції. Губернський начальник міліції в порядку нагляду мав право перевірки і контролю діяльності губернського начальника карного розшуку, також і з питань техніки розшуку в межах інструкцій і циркулярів, виданих Укрцентррозшуком Главміліції. Начальник губернської міліції мав право проводити ревізії і матеріали направляв в Укрцентррозшук главміліції.

Вся робота кримінально-пошукового характеру в губернії велася винятково кримінально-пошуковими органами і відповідальність за неї ніс губернський начальник карного розшуку. Так про всяку подію, що містить ознаки злочину, загальна міліція зобов'язана була повідомити в карний розшук. Там, де були установи карного розшуку, зовнішня міліція (я не робила самостійно ніяких дій, пов'язаних із розкриттям злочинів. При відсутності представника карного розшуку на місці злочину зовнішня міліція проводила початкове дізнання, вживала заходів до збереження місця вчинення злочину і затримці підозрюваного. Після прибуття представника карного розшуку зовнішня міліція припиняла самостійні дії, передавала йому всі матеріали і надходила в його розпорядження.

Всі розпорядження губернського, повітового і районного начальника міліції карному розшуку, що із погляду губернського, повітового начальника карного розшуку і завідуючого карним столом суперечили інструкції, опротестовувалися чимі перед відповідними начальниками карного розшуку по інстанції і виконувалися лише по розпорядженню Головного, губернського, повітового начальника міліції [10].

Наказом Управління Харківської губернської міліції від 16 вересня 1921 р. затверджувалося, що з метою досягнення більшої продуктивності в роботі з боротьби зі злочинністю, співробітники харківського губрозшука, відповідно до знов затверджених штатів губрозшука, переводилися в райони зовнішньої міліції для сильної контактної роботи на місцях під керівництвом завідуючого кримінально-пошуковим столом і під безпосереднім спостереженням начальника оперативної частини губрозшука. Всякі призначення, звільнення, переміщення співробітників карного розшуку аж до завідуючого кримінально-пошуковим столом виходили тільки від губернського розшуку. Робота з карного розшуку в районах міліції повинна була вестися завідуючим кримінально-пошуковим столом цілком самостійно від зовнішньої міліції, тому що робота начальника міліції в цьому напрямку носила спостережливий характер [11].

Невдовзі стало очевидним, що виділення карного розшуку з міліції негативно поначалося на діяльності і розшуку, і міліції, тому що замість одного органу, що стоїть на стражі суспільного порядку і провадить боротьбу зі злочинністю, з'явилося два: міліція і карний розшук. Поділ задач і функцій між ними був роблений, порушувався необхідний контакт у роботі. Саме життя - не

обхідність у єдиноначальності і координації дій у боротьбі зі злочинністю, складне становище з матеріальним забезпеченням робітників карного розшуку - показали, що об'єднання карного розшуку і міліції неминуче. Ця реорганізація хоча і підсилила увагу до роботи карного розшуку, у цілому негативно відбилася на діяльності і розшуку і міліції. Тому в серпні 1923 р. вони були об'єднані в Головне управління міліції і карного розшуку НКВС УРСР [6]. До злиття міліції і розшуку в єдиний орган чималим гальмом у справі ліквідації злочинності були: розпорошеність сил, зайнятих даною діяльністю, відсутність однієї особи, що відає ліквідацією бандитизму, а отже, і відповідального за цю роботу, і саме головне - відсутність цілком здорового ділового контакту, настільки необхідного для успішної роботи, - відзначалося начальником Харківської губернської міліції і розшуку Олійником у наказі по робочо-селянській радянській міліції і розшуку Харківської губернії від 14 січня 1923 р. Внаслідок перерахованих вище причин міліція, не маючи агентурного апарату, не мала повної можливості виявляти і знищувати злочинні організації, а карний розшук, не маючи у своєму веденні реальної збройної сили, не завжди успішно проводив операції по ліквідації виявлених банд [12].

Наказом по міліції і карному розшуку УРСР від 23 жовтня 1923 р. об'являлися нові штати і план реорганізації, що полягав у злитті органів міліції і карного розшуку. При управліннях міліції губерній були утворені відділи розшуку на чолі з інспектором. Деяка автономія карного розшуку збереглася лише в Харкові, Києві, Одесі і Катеринославі. У цих містах залишилися окремі управління карного розшуку, що існували паралельно, але і вони підпорядковувалися Управлінню міліції і карного розшуку НКВС УРСР.

Уніфікація в міліції і розшуку (побудова їхніх штатів по єдиному принципу і зближення цих структур) продовжувалася й у 1926 р. Постановою ВУЦВК і РНК УРСР відділ міліції і розшуку НКВС УРСР був реорганізований у Головне управління міліції і розшуку республіки. З цього часу і до осені 1930 р. структура апарату стабілізувалася [8].

Надійшла до редколегії 19.03.2000

Список літератури

1. ЗП УРСР. 1919. №37. 2. Положение об органах уголовного розыска и судебной милиции УССР в период иностранной военной интервенции и гражданской войны: Конспект лекций. - Х.: Харьковский юрид. ин-т, 1964. 4. Из истории советской милиции. - К.: РИО при МООН УССР, 1965. 5. Известия ВЦИК и Харьковского губернского революционного комитета, 1920. 30 марта. 6. История милиции Украинской ССР. В документах и материалах. - Т. 1. - 1917-1937 гг. - К.: Киев. высш. школа МВД СССР, 1969. - С.315. 7. Курило С. Г. Жизни своей не ждала: Из истории милиции Харьковщины - Х.: Прапор, 1987.-295 с. 8. Історія органів внутрішніх справ, Частина II (XX століття). Навчальні матеріали до спецкурсу.- Харків: Університет внутрішніх справ, 1999, С.29. 9. ХОДА, ф. р-563, оп. 1, спр. 38-а, л.67. 10. ХОДА, ф. Р-563, оп. 1, спр. 108, л.6. 11. ХОДА, ф. р-563, оп.1, спр. 38-а, л.83. 12. ХОДА, ф. р-563, оп. 1, спр. 38-а, л.107-108. 13. Известия Всеукраинского ЦИК Советов и Киевского Совета рабочих депутатов, 1919, 18 апреля.